

тиви О. Кониського та В. Антовича. До ВЗБДО, щоправда не на «перших ролях», входив і І. Липа [14, с. 231]. Місія «Братерства Тарасівців», що на думку одного з дослідників національного руху полягала у зародженні в Харкові «лона українського націоналізму», була виконана [1, с. 30].

Основна подібність «Братерства Тарасівців» до «молодих» національних культурних і політичних рухів Європи полягає у бажанні відірватися від застарілого напрямку практичної діяльності. Це втілювалося у досить радикальній політичній програмі та праці на культурницькій ниві. Проте передчасні арешти не дозволили в повній мірі розкритися даній організації і розпочати повномасштабну боротьбу, як це зробила, наприклад, «Молода Італія». Тому роль «Братерства Тарасівців» можна трактувати лише як один з етапів «молодого» руху на українських теренах.

1. Бондар-Терещенко І. У задзеркаллі 1910–1930-их років: науково-популярне видання / І. Бондар-Терещенко. – К.: Темпора, 2009. – 528 с. 2. Геращенко Т. «Братерство Тарасівців» у спогадах і документах / Т. Геращенко // Розбудова держави. – 1996. – № 1. – С. 35–39. 3. Демченко Т. Василь Андрієвський: штрихи до біографії / Т. Демченко // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. – 2013. – Вип. 9. – С. 168–180. 4. Драгоманов М. Слівце з поводу «Profession de foi молодих українців» / М. Драгоманов // Народ. – 1893. – № 23–24. – С. 293–296. 5. Зінківський Т. Молода Україна, її становище і шлях / Т. Зінківський // Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9 т. – К.: Дніпро, 2001. – Т. 5. – Кн. 2.: Кінець XIX – початок XX ст. – С. 75–88. 6. Ковальська М. Італія в боротьбі за національну незалежність і єдинство. От революції 1831 г. к революції 1848–1849 г. / М. Ковальська – М.: Наука, 1981. – 95 с. 7. Липа І. Братерство тарасівців / І. Липа // Літературно-науковий вісник. – 1925. – Т. 87. – Кн. 7–8. – С. 254–267. 8. Липа І. Ессе Ното: Пам'яті Б. Грінченка / І. Липа // Українська

хата. – 1910. – № 5. – С. 312–318. 9. Липа Ю. Тарасівці / Ю. Липа // Літературно-науковий вісник. – 1925. – Кн. 12. – С. 337–353. 10. Липа Ю. Тарасівці й Галичина / Ю. Липа // Календар для всіх. – Львів, 1937. – С. 74–76. 11. Лист І. Липи до М. Загірньої 2.01.1893 // ІР НБУВ. – Ф. 3, спр. 38459, 2 арк. 12. Лист І. Липи до М. Загірньої 22.12.1900 // ІР НБУВ. – Ф. 3, спр. 43152, 3 арк. 13. Міхновський М. Самостійна Україна / М. Міхновський. – К.: Діокор, 2002. – 80 с. 14. Мойсєєнко В. Подвижницька діяльність національної інтелектуальної еліти у Всеукраїнській загальній безпартійній демократичній організації (1897–1904 рр.) / В. Мойсєєнко // Гуржівські історичні читання: 36. наук. пр. – 2009. – Вип. 3. – С. 226–233. 15. Наумов С. Братство тарасівців / С. Наумов // Український історичний журнал. – 1999. – № 5 (ч. 1). – С. 36–44. 16. Наумов С. Братство тарасівців / С. Наумов // Український історичний журнал. – 1999. – № 6 (ч. 2). – С. 55–63. 17. Наумов С. О. Український політичний рух на Лівобережжі (90-і рр. XIX ст. – лютий 1917 р.): Монографія / С. О. Наумов – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – 344 с. 18. Програмові засади Братства Тарасівців // Українська суспільно-політична думка в 20 ст. Документи і матеріали. – Торонто, 1983. – Т. 1. – С. 19–25. 19. Резніченко І. Науково-статистична діяльність Олександра Русова / І. Резніченко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2013. – № 5. – С. 96–105. 20. Русов О. Щоденники та спогади / О. Русов / Упоряд. О. Я. Рахна. – Чернівці: Десна Поліграф, 2011. – 317 с. 21. Рябінін-Склярєвський О. М. Коцюбинський і тарасівці (з архівних джерел) / О. Рябінін-Склярєвський // Коцюбинський М. 36. ст. – Х.; К., 1931. – Т. 1. – С. 258–266. 22. Сохань П. Б. Д. Грінченко – М. П. Драгоманов: діалоги про українську національну справу / уп. А. Жуковський // Грінченко Б., Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К.: Ін-т української археографії, 1994. – С. 5–17. 23. Степовик І. [Липа І.] У батька Тараса в гостині / І. Липа // Зоря. – 1892. – № 5. – С. 91–94. 24. Франко І. Молода Україна. Част. 1: Провідні ідеї і епізоди. – Вінніпег, 1920. – 103 с. 25. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК). – Ф. 274, оп. 1, ч. 1, спр. 331. 26. ЦДІАК. – Ф. 274, оп. 1, спр. 344. 27. ЦДІАК. – Ф. 336, оп. 1, спр. 26.

УДК 271.4-726.2(477+438):929 Й. Коциловський

Wacław Wierzbieniec, Joanna Elżbieta Potaczek

Trudne losy grekokatolickiej Cerkwi na przykładzie życia biskupa przemyskiego Josafata Kocyłowskiego (1876–1947)

У статті представлено важку долю Греко-католицької Церкви у Польщі в світлі життя та діяльності визначного душпастиря, оборонця вірних, ординарія Перемишлянського єпископа Йосафата Коциловського. Греко-католицька церква реалізувала національні ідеї через примат релігії. З одного боку, вона була для українського народу символом боротьби за свободу, а з другого – любові, правди та віри.

У найтрагічніший для неї момент матеріальних знищень та морального зубожіння, репресій та депортацій духовництва під час Першої та Другої Світових воєн – аж до повної ліквідації, спустошення та репресій у повоєнні роки, її структури підтримувалися незламними душпастирями, витрималими у їхніх прагненнях до правди та у боротьбі за віру.

Єпископ Йосафат Коциловський за віру та Церкву віддає життя. Завдяки започаткованій ним справі та ідеї, яку він заповідав вірним, Церква витримала період найтяжчих випробувань після Другої Світової війни, час дії у підпіллі та репресій, відродивши свої структури у 1989 році.

Ключові слова: Греко-католицька церква, єпископ, Друга Світова війна, репресії, депортація, підпілля, національна ідея, Йосафат Коциловський.

In the article the hard destiny of Greek-Catholic Church in Poland in the light of life and activity of prominent Priest, Defender of Believers Bishop of Przemyśl (Peremyshl) Josafat Koncilovskij is represented. Greek-Catholic Church realized national ideas through the primacy of religion. From the one side, it was for Ukrainians a symbol of struggle for freedom, from the other one – symbol of love, truth and faith.

In its the most difficult time of material destruction and moral decline, repressions and deportations of the clergy during the World Wars I and II till the whole liquidation, devastation and repressions after the WWII, its structures was supported by the courageous Priests, firm in their aspirations to the truth and struggle for faith.

The Bishop Josafat Koncilovskij gave up his life for the faith and Church. Because of the founded of them idea and affair which he left to the believers, the Church has sustained the period of the most difficult tests after the WWII, the time of existing in underground and repressions to be revived in its structures 1989.

Keywords: Greek-Catholic Church, Bishop, World War II, Repressions, Deportation, Underground, National Idea, Josafat Koncilovskij.

Badając problemy dotyczące Cerkwi grekokatolickiej i ludzi z nią związanych, należy wziąć pod uwagę jej tragiczne losy oraz

walkę o jej dobro. Dobro, które było widziane przez przyrmat ludzi dla tej sprawy zasłużonych.

Duchowni grekokatolicy, pełniący posługę w duchu krzewienia wiary, w świetle tendencji narodowych, wywarli znaczny wpływ na ówczesne ukraińskie społeczeństwo.

Cerkiew grekokatolicka od końca I wojny światowej dążąca do idei narodowych przez pryzmat religijny, stała się dla narodu ukraińskiego symbolem walki o wolność, niezależność i narodowość. Wśród duchownych na uznanie zasługiwało wiele znakomitych postaci postulujących te idee. Niejednokrotnie oprócz tego utożsamiali się oni również z symbolem męczeństwa za wiarę. Często za to w co wierzyli i co przekazywali innym, przepłacali życiem.

Znamienitym człowiekiem, symbolem walki, męczeństwa i poświęcenia był biskup Josafat Kocyłowski. Człowiek oddany sprawie narodowej ale w pierwszej kolejności dążący do pokoju między narodem polskim i ukraińskim. Ceniący równość, sprawiedliwość i prawdę. Człowiek niezłomny w swoich przekonaniach i wiarę w bliźniego, za co w ostateczności oddał życie.

Przybliżając tę sylwetkę należy zauważyć jej niezwykle ponadnarodową charyzmę, dążącą do dialogu i porozumienia. Dążenia te stały się w szczególności niekorzystne dla władz radzieckich po zakończeniu II wojny światowej. W rezultacie uznanie go za człowieka niewygodnego i szkodliwego dla państwa radzieckiego, jak i polskiego, doprowadziło do jego aresztowania, uwięzienia i śmierci.

Pragnąc przedstawić zagadnienia dotyczące duszpasterskiej ponadnarodowej misji biskupa Josafata Kocyłowskiego należy odnieść się do roli i działalności Cerkwi grekokatolickiej w Polsce w czasach II Rzeczypospolitej, II wojny światowej oraz okresu jej likwidacji.

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej Cerkiew grekokatolicka weszła mocno osłabiona. Pierwsza wojna światowa odbiła się bezpośrednio na jej wiernych i duchowieństwie, a także stanie materialnym. Rosyjska ofensywa w Galicji spowodowała ruinę wielu cerkwi, plebanii, konfiskatę i grabież ich wyposażenia. Na niespotykaną dotąd skalę zastosowano represje wobec ukraińskiej ludności, wysiedlając ją również z miejsc zamieszkania. Tysiące wiernych podejrzanych o sprzyjanie Rosjanom władze austriackie deportowały do obozów na terenie Austrii. Podobny los spotkał ok. 300 grekokatolickich kapłanów. Działania te mające na celu pacyfikację nastrojów antypaństwowych, przyniosły tylko nasilenie się tendencji moskalfilskich. Skutkiem ich było przejście wielu parafii łemkowszczyzny na prawosławie.

Poddanie się twierdzy Przemyśl dnia 22 marca 1915 r., miało tragiczne skutki dla tamtejszych urzędów diecezjalnych. Represje rosyjskie dotknęły bezpośrednio ordynariusza biskupa Konstantyna Czechowicza przyczyniając się do jego śmierci [22, s. 81–84]. Cerkiew grekokatolicka przeżywała wówczas okres ruiny. Zamykanie świątyń, rekwirowanie mienia, areszty księży i wiernych towarzyszyło objęciu władcy diecezji przez biskupa Josafata Kocyłowskiego 28 listopada 1916 r. Rozpoczął on swoje urzędowanie od pomocy dla ofiar wojny oraz porządkowania zrujnowanej diecezji [7, sygn. 1]

Diecezja nie mogła funkcjonować prawidłowo z uwagi na wojnę polsko-ukraińską, która pobudziła tendencje narodowe Cerkwi. Wkraczając w okres II Rzeczypospolitej struktury jej należało budować prawie, że od podstaw [35, s. 191–192].

Cerkiew grekokatolicka zaczęła wznosić się z problemem przechodzenia jej wiernych na łono obrządku łańciskiego, mimo obowiązywania postanowień Konkordii z 1868 r. Zjawisko to nasiliło się na wskutek przyznawania ziemi z parcelacji w pierwszej kolejności rolnikom obrządku

łańciskiego. Praktycznie dopiero postanowienia Konkordatu rządu polskiego ze Stolicą Apostolską z 1925 r. uregulowały prawny status Kościoła katolickiego. Wówczas państwo zagwarantowało wszystkim obrządkom swobodę działania, nienaruszalność i niezmienność struktur [9, sygn. 5573, s. 309].

Kolejnym ciosem dla Cerkwi były nagminne konwersje wiernych na prawosławie na terenie łemkowszczyzny, które w rezultacie w 1934 r. doprowadziły do oderwania tego terenu od diecezji, a tym samym osłabienia jej struktur [33, s. 13].

Podczas II wojny światowej Cerkiew grekokatolicka w Polsce została zdeorganizowana i osłabiona. W trakcie okupacji sowieckiej i niemieckiej wielu księży zostało zamordowanych przez NKWD i Gestapo. Wielu zginęło w hitlerowskich obozach koncentracyjnych.

Kolejna jej tragedia rozpoczęła się w 1944 r. kiedy Polska dostała się pod kuratelę radziecką. Zaczęła się wówczas eksterminacja duchowieństwa i wiernych, która była wstępem do całkowitej likwidacji struktur Cerkwi. Po zmianie granicy państwa polskiego w 1944 r., z 640 parafii funkcjonujących w eparchii przemyskiej, w granicach Polski pozostało jedynie 223. W wyniku zmian granic i przesiedleń z 1240 tys. wiernych pozostało ok. 160 tys. [20, s. 5].

W latach 1944–1946, kiedy to stosunki polsko-radzieckie opierały się na dyktaturze i reżimie stalinowskim, główną falę represji skierowano przeciwko grekokatolickiej eparchii przemyskiej i jej duchowieństwu. Ostateczna likwidacja Kościoła grekokatolickiego na Ukrainie i w Polsce, była następstwem ściśle z sobą powiązanych wydarzeń społeczno-politycznych. W 1943 r. na polecenie J. Stalina utworzono Radę ds. Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR, mającą za zadanie włączyć Kościół grekokatolicki w strukturę Cerkwi prawosławnej. Dnia 9 września 1944 r. został podpisany układ między rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (USRR), a Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego (PKWN) w sprawie obustronnych przesiedleń ludności. W celu przyspieszenia całkowitego wysiedlenia ludności ukraińskiej z Polski, władze komunistyczne we wrześniu 1945 r. aresztowały biskupa Josafata Kocyłowskiego. Żądano od niego napisania listu pasterskiego do wiernych grekokatolików, stwierdzającego konieczność przesiedlenia na Ukrainę Radziecką. Po pięciomiesięcznych przesłuchaniach w rzeszowskim więzieniu, nie widząc rezultatów wydano go na Ukrainę [20, s. 6].

Niekorzystną sytuacją Cerkwi i jej duchowieństwa zainteresowali się hierarchowie rzymskokatolicy. Podczas konferencji plenarnej na Jasnej Górze w dniach 3–4 października 1945 r. podjęto uchwałę zobowiązującą wszystkich ordynariuszy do udzielania pomocy duchowieństwu grekokatolickiemu. Hierarchowie wystosowali również memoriał protestacyjny do władz państwowych, stwierdzający, że zgodnie z Konkordatem z 1925 r. i prawem kanonicznym, grekokatolicka diecezja przemyska jest częścią Kościoła katolickiego w Polsce, a biskup Josafat Kocyłowski jest członkiem polskiego Episkopatu. Fakt ten nie zapobiegł jednak dalszym represjom na grekokatolickim duchowieństwie.

Pozbawienie eparchii przemyskiej pasterza miało spowodować dezorientację grekokatolików i szybsze opuszczenie przez nich Polski. Ponadto władze radzieckie podczas przetrzymywania bp Kocyłowskiego w Mościskach chciały go pozyskać do grupy inicjatywnej powołanej przez nie i patriarchat moskiewski. Grupa ta miała na celu ostateczną likwidację Kościoła grekokatolickiego na Ukrainie poprzez przejście go na łono Cerkwi prawosławnej. Chciano także

Fot.1. Ordynariusz grekokatolickiej diecezji przemyskiej bp Jozafat Kocylowski. Źródło: I. Hałagida, Szpieg Watykanu. Kapłan grekokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896-1977), Kraków 2008, s. 649.

nakłonić go do przejścia na prawosławie, na co nigdy nie wyraził zgody, po czym został odesłany do Przemyśla. Jego powrót spotkał się z wielkim niezadowoleniem władz polskich i organów bezpieczeństwa [20, s. 6].

Akcje przesiedleńcze doprowadziły do pozbawienia Kościoła grekokatolickiego wielu wiernych i duchownych. Przeprowadzenie w marcu 1946 r. we Lwowie tzw. «soboru zjednoczeniowego» doprowadziło do likwidacji Cerkwi grekokatolickiej w USSR i włączenia jej do Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Sytuacja ta stała się motywem do likwidacji Kościoła grekokatolickiego w Polsce i aresztowania jego zwolenników [13, s. 277, 278].

Dnia 25 czerwca 1946 r. aresztowano ponownie bp Józefa Kocylowskiego, a wraz z nim sufragana Hryhorija Łakotę i członków Kapituły. Biskup został siłą wywieziony na Ukrainę i uwięziony. Po licznych przesłuchaniach zmarł 17 XI 1947 r. [20, s. 7].

Były próby pomocy Kościołowi grekokatolickiemu ze strony Stolicy Apostolskiej. Dnia 25 października 1946 r. papież Pius XII nadał kardynałom: Augustowi Hlondowi i Adamowi Sapiesze, specjalne uprawnienia co do ludności grekokatolickiej. Podczas wizyty kardynała Hlonda w Watykanie, papież mianował go Delegatem Stolicy Apostolskiej dla wszystkich wschodnich obrządków w Polsce.

Dnia 9 stycznia 1947 r. rozpoczęła obrady Komisja ds. Obrządku Wschodniego. Efektem jej działań było powołanie przez prymasa, wikariusza generalnego diecezji przemyskiej – kanonika Bazylego Hrynyka [20, s. 7].

Ostatecznym ciosem dla Kościoła grekokatolickiego była przeprowadzona w 1947 r. operacja «Wisła», w wyniku której nastąpiło rozproszenie jego wiernych [13, s. 277, 278].

Konsekwencjami tych wydarzeń były duże straty ludności, zdiesiątkowane duchowieństwo, zlikwidowane zakony, towarzystwa i instytucje kościelne. Likwidacji i zniszczeniu uległo wiele cennych zasobów archiwalnych, bibliotek, muzeów. Niepowetowaną stratą była bezpowrotna utrata majątku oraz zamykanie, dewastowanie i rujnowanie cerkwi [20, s. 7].

W wyniku stalinowskiego reżimu Cerkiew grekokatolicka zaczęła funkcjonować w ukryciu. Tam też przez lata powojenne działały jej podstawowe struktury. Posługę duszpasterską pełnili oddani duchowni. Kształtowało się społeczeństwo wiernych. Odrodzenie Cerkwi nastąpiło w 1989 r. Wówczas po wielu tragicznych latach niewoli i terroru zaczęły legalnie działać jej struktury [20, s. 10–11].

Owocna działalność, misja duszpasterska i niezwykle powołanie biskupa Józefa Kocylowskiego, była zasługą jego świętobliwego życia, jako długiej drogi do świętości, jak również wychowania jakie doznał w dzieciństwie i młodości. Przekazu jakie dała mu rodzina i przyjaciele.

Biskup Józef Kocylowski pochodził z tradycyjnej rodziny kapłańskiej. Wielu z jej członków poszło za głosem powołania duchownego. Drogi tej nie obrał ojciec biskupa – Petro Kocylowski, który poświęcił się pracy na roli i zarządzaniu niewielkim majątkiem we wsi Glinne koło Leska. Interesowały go również kwestie społeczno-polityczne. W latach siedemdziesiątych XIX w., był posłem na Sejm Krajowy powiatu leskiego [1, sygn. 420, k. 353].

Matka Józefa Kocylowskiego, Katarzyna z domu Kossor, także pochodziła z rodziny kapłańskiej [40].

Józef Kocylowski urodził się 3 marca 1876 r. w Pakoszówce k. Sanoka [40]. Miał troje rodzeństwa: dwie siostry i brata. Brat również wybrał stan duchowny.

Dzieciństwo i młodość Józefa Kocylowskiego związane było z Sanokiem i Samborem. Naukę rozpoczął w gimnazjum sanockim, a kolejno przeniósł się do Sambora i do Jasła, gdzie w 1895 r. zdał egzamin dojrzałości. Po maturze pierwsze jego naukowe kroki związane były z zagadnieniami prawniczymi. W związku z tym wyjechał do Lwowa, gdzie rozpoczął naukę na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego. Podczas studiów dojrzewały w nim ideologie narodowe. We Lwowie zetknął się z ukraińskimi organizacjami: «Akademiczna Hromada» i Towarzystwo Gimnastyczne «Sokół» [38, s. 1]. Z tym ostatnim związał swoje losy i w krótkim czasie został jego naczelnikiem. W 1898 r. wyjechał na kurs nauczycieli gimnastyki do Pragi. Po powrocie do Lwowa zastał rozłam w towarzystwie «Sokół», gdzie większość moskalofilska usunęła z niego ukraińskich narodowców. Znowu zauważyć można było narodowo-ukraińską postawę Józefa Kocylowskiego, który nie przyłączył się do frakcji moskalofili, a założył kolejną organizację «Ukraiński Sokół» [1, sygn. 420, k. 353].

Następnym krokiem, podjętym zapewne również z pobudek narodowych było przerwanie studiów prawniczych i wstąpienie do wojska austriackiego jako «jednoroczny ochotnik». Wówczas w Wiedniu ukończył szkołę oficerów artylerii uzyskując stopień porucznika. W marcu 1900 r. skierowany został do garnizonu lwowskiego [38, s. 1]. Wówczas nastąpił u niego pewien przełom natury duchownej. Po kilku miesiącach opuścił więc służbę wojskową z myślą poświęcenia się studiom teologicznym. Studia pragnął podjąć w Rzymie w Collegium Ruthenum, jednak po przyjeździe okazało się, że limit miejsc dla studentów z diecezji przemyskiej jest już wyczerpany. Ostatecznie studia filologiczno-teologiczne rozpoczął w 1901 r. w Kolegium Ruskim w Rzymie. Na studiach odznaczał się wybitnymi osiągnięciami w nauce i licznymi wyróżnieniami. Zaangażował się również w działalność społeczno-kulturalną będąc redaktorem pisma wydawanego przez alumnów pt. Zapiski kleryków Ruskiego Kolegium w Rzymie. Pełnił także funkcje bibliotekarza oraz opiekuna młodszych kleryków [39, s. 12]. Józef Kocylowski studia ukończył w 1903 r. otrzymując tytuł doktora filozofii, a w 1907 r. doktora teologii [14, s. 67]. Pobyt w Rzymie związał go

ze Stolicą Apostolską, co zaowocowało w przyszłej postudze duszpasterskiej.

Josyf Kocyłowski święcenia kapłańskie otrzymał 6 września 1907. Pierwszą swoją pracę duszpasterską rozpoczął w seminarium stanisławowskim w charakterze wykładowcy dogmatyki i wicedyrektora. Po czterech latach pracy w 1911 r. zdecydował się na kolejny krok na drodze swojego powołania – wstąpienie do zakonu bazylianów. Podczas obłóczyn przybrał imię Josafat. Pierwsze śluby zakonne złożył 12 maja 1913 r. [23, s. 475]

Będąc w zakonie wygłaszał wykłady dla kleryków bazylikańskich we Lwowie i Ławrowie. Prowadził również rekolekcje w okolicznych parafiach.

W chwili wybuchu I wojny światowej, nie widząc nadziei na wznowienie nauki w seminarium, udał się do Wiednia, gdzie pod wpływem nacisku na władze kościelne doprowadził do otwarcia seminarium na emigracji, którego został rektorem. Po krótkim funkcjonowaniu, seminarium z Wiednia przeniósł na Morawy do Kromierza [30, s. 120]. Seminarium funkcjonowało do października 1915 r. Kiedy w wyniku tzw. «operacji gorlickiej» w czerwcu 1915 r. wojska austriackie i niemieckie wyparły Rosjan ze znacznej części Galicji Wschodniej, zaistniała możliwość wznowienia nauki w seminariach metropolii halickiej. Josafat Kocyłowski powrócił wówczas do pracy duszpasterskiej we Lwowie.

W kwietniu 1915 r. w Przemyślu zmarł biskup grekokatolicki Konstantyn Czechowicz. Wówczas w stolicy biskupiej nastąpił wakat. Trwała wojna i ze względu na obecność wojsk rosyjskich w Galicji, cesarz Austro-Węgier nie mógł wyznaczyć kandydata na grekokatolickiego władcy. Nie mógł takiej kandydatury zaproponować również metropolita lwowski Andrzej Szeptycki, który wówczas przebywał na zesłaniu w Rosji. Nominacja została dokonana dopiero 28 listopada 1916 r., kiedy to cesarz Karol IV na biskupa przemyskiego przewidział właśnie o. Josafata Kocyłowskiego [18, s. 309].

Warto przedstawić jakie czynniki wpłynęły na taką decyzję ze strony władz austriackich. Było to zapewne duże poparcie ze strony biskupa stanisławowskiego Hryhorija Chomyszyna oraz bazylianów. Ponadto na decyzję taką wpłynęła wcześniejsza służba Josefa Kocyłowskiego w armii austriackiej, świadcząca o lojalności względem państwa, jak również wykształcenie i jego dotychczasowa służba duszpasterska oraz zaangażowanie w wykonywane zadania.

Prekanizacja Josafata Kocyłowskiego na biskupa przemyskiego dokonana została z rąk Papieża Benedykta XV, dnia 29 sierpnia 1917 r. Konsekracji dokonał metropolita Szeptycki w obecności siedmiu biskupów łacińskich i przedstawicieli władz państwowych dnia 23 sierpnia 1917 r. Natomiast oficjalny ingres do katedry przemyskiej odbył się dnia 23 września tegoż roku [41, s. 109; 18, s. 309].

Objęcie przez biskupa Kocyłowskiego stolicy diecezji zbiegło się z końcem I wojny światowej. Na terenach eparchii w czasie działań wojennych toczyły się krwawe boje o te tereny. Miały tam miejsce liczne wysiedlenia ludności i zniszczenia jej dobytku. Społeczeństwo było zubożałe pod względem materialnym i moralno-duchowym. Ponadto należy zauważyć, iż w okresie tym wzmożyły się ukraińskie dążenia niepodległościowe, które biskup Josafat Kocyłowski w dalszym ciągu gorąco popierał. Przykładem tego było wielkie poparcie dla powstałej dnia 18 października 1918 r. Ukraińskiej Rady Narodowej we Lwowie. Wówczas kiedy dnia 4 listopada 1918 r. Ukraińcy opanowali prawobrzeżną część Przemyśla, biskup odprawił w grekokatolickiej katedrze nabożeństwo za ojczyznę wygłaszając na nim patriotyczne, antypolskie kazanie. Na katedrze zawisł

wówczas napis w języku ukraińskim: Boże Welykyj Jedynyj, Ruś – Ukrainu chrani [14, s. 69].

Władza ukraińska w Przemyślu utrzymała się tylko do 10 listopada, kiedy to polskie posiłki wojskowe nadesłane przez Polską Komisję Likwidacyjną z Krakowa wyparły żołnierzy ukraińskich z miasta. Wówczas eparchia przemyska została praktycznie podzielona na dwie części, a sama jej stolica znalazła się na terytorium strony przeciwnej. Praktycznie front polsko-ukraiński uniemożliwiał działalność duszpasterską do połowy 1919 r.

Upadek Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej, niepowodzenie wyprawy kijowskiej, a przede wszystkim zawarcie pokoju w Rydze w marcu 1921 r., przyczyniło się do wyciszenia kwestii ukraińskiej na arenie międzynarodowej.

Zaistniała sytuacja przyczyniła się do względnego spokoju na terenie eparchii przemyskiej i możliwości kontynuowania prac duszpasterskich przerwanych działaniami wojennymi. Biskup Josafat Kocyłowski celem podniesienia moralno-duchowej egzystencji eparchii rozpoczął wizytacje duszpasterskie jej parafii. Pierwszym ich etapem była wizytacja parafii katedralnej. Wykazała ona wiele nadużyć, za które odpowiedzialnością władcy obciążył członków Kapituły katedralnej. W związku z tym ograniczył zakres praw Kapituły oraz zastrzegł sobie prawo interwencji we wszystkie sprawy Instytutu Diaków. Ponadto członkowie Kapituły mieli obowiązek sporządzania i przedkładania sprawozdań ze stanu gospodarczego diecezji [8, sygn. 5, k. 9].

Nowe zwyczaje spotkały się z oporami ze strony księży kanoników. Wówczas między Kapitułą, na czele której stał archiprezbiter ks. Karło Wołoszyński a władzą Josafatem Kocyłowskim zaistniał konflikt. Największe rozmiary przybrał on w lipcu 1919 r., kiedy to władca nie zgodził się na odprawienie nabożeństwa żałobnego w intencji znanego pisarza ukraińskiego Iwana Franki. Z prośbą o odprawienie takiego nabożeństwa zwrócili się do niego przedstawiciele inteligencji ukraińskiej, jednak mimo nalegań biskup pozostał nieugięty [10, sygn. 5, k. 27].

Polepszenie sytuacji pomiędzy Kapitułą a biskupem Kocyłowskim nastąpiło w 1919 r. po śmierci dotychczasowego archidiacona Kapituły ks. Myrona Podolińskiego. Władca na jego miejsce mianował ks. Joana Wojtowicza, a pozostałe wcześniej wakuujące funkcje obsadził duchownymi sobie przychylnymi. Na podstawie dostępnych protokołów można stwierdzić, iż stosunki z Kapitułą układały się poprawnie. Kolejny konflikt odrodził się w 1923 r., kiedy to Kocyłowski odkrył nadużycia finansowe w «Funduszu dla wdów i sierot po zmarłych kapłanach». Wówczas usunął członków «Funduszu» oraz Kapituły, powołując na ich miejsce nowych. W poczet kanoników wliczony został ks. Hryhorij Łakota, a przewodnictwo Kapituły objął Ołeksander Wieniawa-Zubrzycki [11, sygn. 5]. Zmiany te definitywnie zlikwidowały napięcia i konflikty między Kapitułą a biskupem.

Przytaczając powyższe fakty można stwierdzić, iż biskup Josafat Kocyłowski od początku swojego władcy nad diecezją przejawiał niezwykłą uczciwość i skrupulatność w działaniach. Nie tolerował nieuczciwości i nadużyć wyciągając z nich natychmiastowe konsekwencje. Postawa taka zapewne przyczyniła się do uzdrowienia stosunków wewnątrz diecezjalnych oraz polepszenia wizerunku diecezji na zewnątrz. Miała również duży przeład na postępowanie wiernych i podniesienia ich morale.

Niezwykle ważną kwestią duszpasterskiej posługi biskupa Kocyłowskiego, była jego ewidentna postawa reformatorska. Przez cały okres swojego władcy miał na względzie dobro

diecezji. Innowacje, które tworzył miały pogłębiać to dobro. Już w 1919 r. pod wpływem Kocyłowskiego, biskupi grekokatolicki na konferencji we Lwowie zainicjowali istotną reformę dotyczącą wprowadzenia powszechnego celibatu. Decyzje swoją uzasadniali potrzebą odnowienia duchowieństwa, odnowienia życia religijnego i wiary w narodzie, jak też niemożnością utrzymania duchowieństwa pod względem materialnym. W rezultacie reforma ta nie spotkała się z poparciem ze strony biskupów. [19, s. 7]. W takiej sytuacji bp Kocyłowski nie mógł wprowadzić ją w życie. Reforma ta nie była jedyną inicjatywą Kocyłowskiego. Zapoczątkował on szereg zmian mających na celu lepsze przygotowanie kadry kapłańskiej. W 1921 r. doprowadził do uruchomienia w Przemyślu pełnego seminarium duchownego, które znalazło miejsce w gmachu przy ul. Basztowej. Rektorem seminarium był wówczas ks. Hryhoryj Łakota.

Biskup Josafat Kocyłowski dbał również o należyte wykonywanie posługi duszpasterskiej pośród proboszczów parafii wchodzących w skład diecezji. W tym celu często spotykał się z nimi na zgromadzeniach dekanalnych, wydawał szereg pism i rozporządzeń celem usprawnienia pracy w parafiach i sumiennego wykonywania obowiązków kapłańskich. Ponadto zapoczątkował szereg wizytacji parafialnych, które w rezultacie wykrywały wiele nieprawidłowości w funkcjonowaniu parafii ale jednocześnie stawały się drogowskazem do prawidłowych jej działań.

W celu podniesienia wykształcenia księży w 1921 r. zarządził egzaminy z przedmiotów teologicznych dla kapłanów o trzy letnim stażu, zaś dla wszystkich księży zalecił odbywanie corocznych kilkudniowych rekolekcji [14, s. 75, 86–87].

Biskup opublikował również wiele listów do wiernych. Poruszał w nich zagadnienia katechetyczno-apologetyczne. W 1922 r. w związku z obchodami jubileuszu 300. lecia śmierci św. Josafata, zarządził przeprowadzenie w całej diecezji misji ludowych. Wydał również specjalną Instrukcję dla Ojców Duszpasterzy polecając zorganizowanie kursu misyjnego [2, sygn. 420, k. 345].

Niezwykle istotnym reformom duszpasterskim i umacnianiu struktur Cerkwi grekokatolickiej diecezji przemyskiej, towarzyszył spór bp Josafata Kocyłowskiego z władzami polskimi. Spór ten miał zapewne podłoże w narodowych przekonaniach biskupa i jego postawie podczas walk polsko-ukraińskich w 1918 r. Należy zauważyć, iż w tym czasie znaczna część społeczeństwa ukraińskiego w Polsce, w tym również episkopat grekokatolicki, odnosiła się nieprzychylnie do stanu zaistniałego po 1919 r. Formalnie Polska otrzymała 21 listopada 1919 r. prawo mandatariusza Galicji Wschodniej na okres dwudziestu pięciu lat. Ukraińcy z uwagi na brak ostatecznego rozstrzygnięcia, faktu tego nie uznawali. Biskup Kocyłowski jako pierwszą formę protestu wobec zaistniałej sytuacji, wprowadził język ukraiński do akt metrykalnych i korespondencji z władzami polskimi. Decyzja ta rozpętała falę skarg na ordynariusza ze strony przedstawicieli województw znajdujących się na terenie diecezji do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [3, sygn. 420, k. 301, sygn. 415, k. 224]. Zarzuty dotyczyły wielu spraw m. in.: nieprzestrzegania prawa w zakresie mianowania proboszczów, promowanie na stanowiska kościelne wybitnych nacjonalistów ukraińskich szkodzących państwu polskiemu. W 1921 r. wobec biskupa padły oskarżenia podżegania do oporu ludności ukraińskiej podczas spisu powszechnego [26, s. 136]. Zarzuty pojawiły się również po zajęciu przez władzę nieprzychylnego stanowiska wobec wyborów parlamentarnych w 1922 r. Wówczas bp Kocyłowski wraz z bpem Chomyszynem i wikariuszem generalnym archidiecezji lwowskiej

ks. Ołeksandrem Baczyńskim opublikował list protestacyjny pt. Odezwa do Świata Cywilizowanego. Protestował on przeciwko wprowadzeniu wyborów w Galicji Wschodniej.

Wówczas bojkot wyborów podsycany przez wpływowe środowiska ukraińskie przyniósł zamierzone efekty w postaci niskiej frekwencji w województwach południowo-wschodniej Polski. Sprawa ta dla władz polskich posłużyła jako ostateczny powód aby wszcząć w Watykanie starania o usunięcie biskupa Josafata Kocyłowskiego z władcy diecezji przemyskiej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych zwróciło się do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o zgromadzenie stosownych dowodów poświadczających antypolską działalność biskupa [4, sygn. 420, k. 303, 305, 329, 428].

Postawa społeczności ukraińskiej co do szybkiej niepodległości nieco przygasła po ogłoszeniu dnia 15 marca 1923 r. traktatu ryskiego, przyznającego Polsce suwerenność nad Galicją Wschodnią. Kwestia ta zmieniła również postawę biskupa Kocyłowskiego. Należy zauważyć, iż zmiana jego nastawienia do władz polskich nastąpiła również pod wpływem argumentów Stolicy Apostolskiej. Podczas wizyt w Watykanie, papież Pius XI nakłonił Kocyłowskiego do zmiany polityki wobec Polski [32, s. 236]. Na zmianę tą wpłynęła również polityka wewnętrzna państwa, złagodzenie zarzutów wobec biskupa, a przede wszystkim dobro wiernych, na którym zależało mu najbardziej, a o które nie mógł walczyć bez przychylności władz państwowych* [5, sygn. 420, k. 425].

Unormowanie polityki diecezji wobec państwa polskiego zaowocowało jej stabilizacją i usprawnieniem działań organizacyjnych. Biskup Kocyłowski wrócił wówczas do kwestii ustanowienia celibatu księży. Oficjalnie decyzje o jego wprowadzeniu podjął dnia 2 stycznia 1925 r. Decyzja ta wywołała falę protestów i niezadowolenia wśród kleryków, księży i osób świeckich. Klerycy I i II roku złożyli pisemne oświadczenie o wystąpieniu z seminarium. W wielu miejscowościach diecezji organizowano wiece protestacyjne. Sytuację tą nieprzychylnie opisywano w prasie.

Zaistniały konflikt miał głębsze podłoże. Powstał on w wyniku dyskusji dotyczących oblicza obrządku. Spierali się w tej kwestii zwolennicy i przeciwnicy łatinizacji, postulujący lub negujący powrót Kościoła do pierwotnych form bizantyjskich. Przeciwnicy Kocyłowskiego napisali nawet do Stolicy Apostolskiej 28 zarzutów przeciwko niemu, domagając się jego usunięcia. Natomiast jego zwolennicy wystosowali do Nuncjatury w Warszawie pismo wyrażające zaufanie i akceptację jego poczynań i działalności.

W rezultacie biskup Kocyłowski nie odstąpił od celibatu. Z czasem sprawa ucichła, a wierni przyzwyczaili się do duchownych celibatariuszy w większym stopniu zaangażowanych w pracę duszpasterską [17, s. 255].

Na uwagę zasługuje również wzmozżona współpraca biskupów grekokatolickich z episkopatem polskim. Wcześniej nie odnotowywano takiej współpracy. Biskupi ci nie wzięli nawet udziału w pracach nad przygotowaniem Konkordatu Rzeczypospolitej Polskiej ze Stolicą Apostolską. Sytuacja zmieniła się w 1926 r., kiedy Prymasem Polski został bp August Hlond. Wówczas biskupi grekokatolicki w pełni zaangażowali się w prace Episkopatu, a w 1928 r. bp Kocyłowski został powołany do jego Komisji ds. Akcji Katolickiej. Wziął również udział w przygotowaniach do Synodu, który odbył się na Jasnej Górze w dniach 26–27 sierpnia 1936 r. [14, s. 84]

* Bp Josafat Kocyłowski po powrocie z Watykanu w 1923 r. dwukrotnie spotkał się z wojewodą Grabowskim zapewniając go o swojej lojalności wobec Polski.

W latach trzydziestych działalność duszpasterska biskupa Kocyłowskiego przejawiała się poprzez wydanie szeregu listów i rozporządzeń dla księży i wiernych ale przede wszystkim przez odbywanie wielu wizytacji kanonicznych dekanatów i parafii. Wizytacje te były prowadzone niezwykle skrupulatnie i objęły większość parafii diecezji.

Warto wspomnieć również o niezwyklej szczodroblowości biskupa i empatii względem biednych. Już w 1918 r. pragnąc udzielić pomocy wiernym poszkodowanym w wyniku działań wojennych, powołał stowarzyszenie «Eparchialna Pomicz». Wówczas była to jedyna taka instytucja w całej grekokatolickiej metropolii [14, s. 88]. W latach dwudziestych i trzydziestych wspierał ubogich organizując różne formy pomocy. Wspierał finansowo osoby prywatne oraz ukraińskie organizacje oświatowe i kulturalne. W 1934 r., kiedy Łemkowszczyznę nawiedziła powódź zwrócił się z apelem o pomoc do dwóch pozostałych ordynariuszy. Podobnie postąpił kiedy w 1935 r. Jaworszczyznę nawiedziła klęska głodu [28, s. 41–43].

Jako członek Komisji Episkopatu ds. Akcji Katolickiej, pragnął stworzyć jej struktury w grekokatolickiej diecezji przemyskiej. W tym celu wykorzystał obchody 1900 – lecia Odkupienia w 1933 r. Młodzież w parafiach zorganizowała wówczas uroczystości pod hasłem: «Ukraińska Młodzież Chrystusowi». Kolejnym krokiem miało być utworzenie stowarzyszenia «Katolicka Akcja Ukraińskiej Młodzieży». W praktyce pomimo wielkich starań ze strony biskupa akcję tą zdołano zorganizować jedynie w parafiach miejskich.

Kolejną kwestią nurtującą biskupa Kocyłowskiego była sprawa Łemkowszczyzny, gdzie od początku lat dwudziestych zaczęły ścierać się tendencje ukraińskie i moskalofilskie. Silne oddziaływanie tej drugiej opcji doprowadziły do masowych konwersji na prawosławie. Biskup Kocyłowski od początku był przeciwny tym aktom, otaczając ten teren wzmoczoną opieką duszpasterską. W rezultacie jednak dążenia decydentów kościelnych, jak i samych Łemków doprowadziły w 1934 r. do podziału diecezji przemyskiej i utworzenia Administracji Apostolskiej Łemkowszczyzny. Decyzja ta była wielką porażką biskupa Kocyłowskiego, z którą jednak pogodził się podtrzymując postawę lojalności względem decyzji Stolicy Apostolskiej [6, sygn. 2861, k. 21].

Jak już wcześniej wspomniano od 1923 r. unormowały się stosunki między biskupem a władzami państwowymi. W kolejnych latach swojej posługi biskup starał się unikać jakiegokolwiek działalności politycznej. Starał się również zachować lojalność wobec władz. Niechętnie patrzył na księży angażujących się w kwestie polityczne. Można również powiedzieć, że wspierał władze państwowe. Przykładowo: przed wyborami do parlamentu w 1928 r. wydał list pasterski, w którym zachęcał wiernych do wzięcia udziału w wyborach i oddania głosu na ludzi wyrażających się pozytywnie o Kościele katolickim [27, s. 1–4]. Biskup sam publicznie nie deklarował poparcia dla żadnej partii, jednak prywatnie w założeniach popierał Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie (UNDO). Biskup także często zabierał głos w sprawie wydarzeń za wschodnią granicą Polski. Potępiał przymusową kolektywizację, prześladowanie religijne w ZSRR. Wzywał do pomocy cierpiącym głód na Ukrainie poprzez zakładanie «Komitetów Pomocy Ukrainie». Niepokoiliy go również przemiany dokonujące się w Niemczech [25, s. 5].

Ochłodzenie stosunków między biskupem Kocyłowskim a rządem polskim nastąpiło po 1930 r. Wówczas pojawiły się ponownie oskarżenia dotyczące rzekomego finansowania przez niego organizacji ukraińskich. Biskup natomiast piętnował pogorszenie się położenia mniejszości ukraińskiej

w Polsce spowodowane brakiem konstruktywnych działań rządu. Negował działalność Związku Szlachty Zagrodowej, mającego na celu wyszukiwanie chłopów ukraińskich o polsko brzmiących nazwiskach, szukanie ich polskiego pochodzenia jako zruszczałej szlachty zagrodowej. Biskup postrzegał te działania jako polonizację przy okazji odciągającą tych ludzi również od Cerkwi grekokatolickiej [29, s. 380].

Wszelkie trudności natury politycznej i społecznej nie zahamowały prawidłowego funkcjonowania diecezji przemyskiej. Jej dobrze zapowiadający się rozwój przerwał dopiero wybuch II wojny światowej.

W następstwie paktu Ribbentrop-Mołotow Polska została podzielona na dwie strefy okupacyjne: niemiecką i radziecką. Podziałowi wówczas uległa grekokatolicka diecezja przemyska. Podobny los spotkał również diecezję rzymskokatolicką. Za sprawą zaistniałych wydarzeń bp Josafat Kocyłowski dnia 25 września 1939 r. podjął decyzję o podziale eparchii. Niemiecką jej część (generalny wikariat) oddał pod władanie bp Łakocie, zaś sam zarządzał częścią po stronie radzieckiej. Stan taki utrzymał się do 1941 r.

Dnia 22 czerwca 1941 r. Przemyśl znalazł się na linii frontu niemiecko-radzieckiego. Biskup Kocyłowski opuścił wówczas miasto i udał się do klasztoru o. bazylianów w Dobromilu. Dnia 10 lipca 1941 r. Przemyśl był już w rękach niemieckich. Nastąpił wówczas entuzjazm ludności ukraińskiej do nowej władzy. Przykładowo: dnia 10 lipca 1941 r. Niemcy zorganizowali na przemyskim rynku wiedz z okazji przejęcia miasta. Wówczas na trybunie obok władz niemieckich zasiedli duchowni grekokatolicy w tym biskup Kocyłowski [37]. Euforia szybko minęła, a Ukraińcy przekonali się, że Niemcy niczym nie ustępują bolszewikom, traktując ich z taką samą bezwzględnością jak Polaków [29, s. 82].

Na przełomie 1941 i 1942 r. we wschodniej części Generalnego Gubernatorstwa zapanował wielki głód. Biskup Kocyłowski poparł wówczas działalność lwowskiego Ukraińskiego Komitetu Centralnego (UKC), który powołał Komitet Pomocy Głodującym. Ordynariusze grekokatolickich diecezji wydali dnia 25 marca 1942 r. wspólne przesłanie do duchownych diecezji o współpracę z UKC.

Podczas okupacji niemieckiej biskup nigdy nie zaprzestał pisania listów do wiernych, mimo, iż były one cenzurowane przez okupanta. Ponadto jako jedyny biskup grekokatolicki jeździł do Krakowa na konferencje biskupów polskich organizowane przez arcybiskupa Adama Stefana Sapiechę [31, s. 74].

Podczas okupacji Niemcy zbytnio nie ingerowali w wewnętrzne sprawy Cerkwi. Raz zagrozili biskupowi wywiezieniem do obozu za korzystanie z usług lekarskich żydowskiego doktora Zonna. Kolejny raz oskarżyli go o ukrywanie Żydów. Faktycznie żydowską dziewczynkę w pomieszczeniach Kapituły ukrywał ks. Bazyl Hrynyk. Ks. ten również Wystawiał fałszywe metryki chrztu dla żydowskich dzieci, ukrywając ich w przemyskim sierocińcu prowadzonym przez ss. służebnice NMP [42, 34]. Faktem jest natomiast, że biskup Kocyłowski o tym wiedział i działania te popierał.

W 1943 r. kiedy Niemcy rozpoczęli formowanie ukraińskiej dywizji SS «Galizien», zwrócili się do biskupa Josafata Kocyłowskiego o poparcie tej akcji. Biskup na polecenie odprawienia Mszy św. dla wstępujących do tej armii odmówił, jednak pod naciskiem niemieckim zlecił jej odprawienie bp Łakocie. Ostatecznie jednak odprawił ją osobiście w asyście ks. Hrynyka. Wydarzenie to w następstwie posłużyło władzą komunistycznym do oskarżenia władzy o rzekomą współpracę w Niemcami.

Lata 1943–1944 zaostrzyły stosunki polsko-ukraińskie. Biskup Kocyłowski w listopadzie 1943 r. apelował wraz i innymi władcykami o zaniechaniu bratobójczych walk łamiących prawa Boskie i ludzkie. W tym czasie na Wołyniu trwały już walki polsko-ukraińskie, które w niedługim czasie objęły pozostałe obszary południowo-wschodnich ziem polskich. Wojna przyniosła wielkie szkody w życiu moralnym i duchowym społeczeństwa. Wydawać się mogło, że nie do odbudowania. Wielkie starania o budowę i rozwój grekokatolickiej Cerkwi kultywowane przez biskupa Kocyłowskiego przez cały okres międzywojenny wydawać się mogło, że legły w gruzach. Wiosną 1944 r. władcyka wydał ostatni list do wiernych. Pisał w nim o złym stanie moralnym ludu ukraińskiego, o zaniedbywaniu obowiązków duszpasterskich przez księży, rozpucie, pijaństwie, morderstwach [12, sygn. 145].

Dnia 27 lipca 1944 r. do Przemyśla wkroczyły oddziały Armii Czerwonej.

Nowa wschodnia granica Polski, ponownie podzieliła diecezję przemyską, pozostawiając jej znaczną część po stronie radzieckiej. Dalsze losy diecezji i jej duchowieństwa związane były z komunistyczną polityką wyznaniową i narodowościową zmierzającą do pozbycia się niektórych mniejszości narodowych [15, s. 28–36; 15, s. 51–60; 24, s. 266–291]. Z tej również przyczyny 9 września 1944 r. PKWN podpisał porozumienie z rządem USRR o dobrowolnej wymianie ludności [21, s. 30, 31].

Władze do poparcia przesiedleń chciały zaangażować hierarchów grekokatolickich jako autorytetów w społeczności ukraińskiej. Funkcjonariusze radzieccy usiłowali wówczas uzyskać od biskupa Kocyłowskiego zgodę na wyjazd księży do USSR oraz napisania odezwy do wiernych o dobrowolnym przystąpieniu do wysiedleń czego on miał posłużyć własnym przykładem. Stojąc na gruncie prawa kościelnego biskup odmówił. Właśnie z tego powodu we wrześniu 1945 r. został aresztowany wraz z ks. Bazylim Hrynykiem [36, s. 172–176].

Dnia 1 września 1944 r. umarł metropolita Szeptycki. Wówczas władze radzieckie przystąpiły do wcześniej zaplanowanej likwidacji Cerkwi grekokatolickiej na Ukrainie. Dnia 11 kwietnia 1945 r. zostali aresztowani biskupi grekokatolicki: Josyf Slipyj, Iwan Budka, Mykoła Czarnecki, Hryhoryj Chomyszyn, Iwan Łatyszewski. Jedynym urzędującym biskupem był Josafat Kocyłowski, którego władcytwa w Przemyślu było niepożądane przez zaistniałe władze. Funkcjonariusze Urzędu Bezpieczeństwa dokonali aresztowania biskupa dnia 20 września 1945 r. Został wraz z ks. Hrynykiem uwięziony na zamku w Rzeszowie, a następnie dnia 18 stycznia 1946 r. przewieziony do Medyki, skąd po kilku dniach obaj duchowni zostali uwolnieni i ponownie odprawieni do Przemyśla* [16, s. 23].

Losy Cerkwi grekokatolickie zostały przesądzone podczas pseudo – synodu Kościoła grekokatolickiego w dniach 8–10 marca 1946 r. we Lwowie. Uchwalono na nim zerwanie więzi ze Stolicą Apostolską i oddanie Cerkwi grekokatolickiej pod jurysdykcję Patriarchatu Moskiewskiego [13, s. 277, 278]. W zaistniałej sytuacji można było przypuszczać, iż kolejny atak wymierzony zostanie w osobę biskupa Kocyłowskiego. Coraz częstsze naciski na władcykę zaniepokoiły biskupów polskich, którzy na konferencji w Częstochowie wystosowali memoriał do władz polskich, zawiadamiający o przynależności bp Josafata Kocyłowskiego do Episkopatu Polski [23, s. 487]. Interwencje te nie dały jednak zamierzonych rezultatów, gdyż

* Przyczyną uwolnienia Księża były zapewne zbliżające się wybory do Rady Najwyższej w ZSRR. Wówczas obawiano się, że nieodpowiednie postępowanie wobec ukraińskiego biskupa mogło by zaognić konfrontację z banderowcami, czego przed wyborami chcieli by uniknąć.

na radzie komunistycznych desydentów dnia 11 kwietnia 1946 r. w Przemyślu, zapadła decyzja o aresztowaniu biskupa i jego deportacji w głąb ZSRR [13, s. 278].

Biskup Kocyłowski na dzień przed swoim aresztowaniem dowiedział się o tym co ma go spotkać, jednak nie zdecydował się na ucieczkę z Przemyśla. Powołał się wówczas na wierność Stolicy Apostolskiej. Wytrwał na stanowisku swojej duszpasterskiej posługi do końca. Nawet w dniu aresztowania 26 czerwca 1946 r. nie opuścił dobrowolnie pałacu biskupiego: został wyniesiony z niego na swym fotelu, w którym wsadzono go na ciężarówkę. Następnie wraz z ks. Hrycakiem został przewieziony do pociągu, którym z innymi repatriantami pojechał do Lwowa. Krótko przebywał w lwowskim więzieniu, po czym ze względu na podeszły wiek został przewieziony do podkijowskiego łagru we wsi Czapaiewka. W obozie tym przebywał jeden z biskupów prawosławnych, któremu pomagała przeorysza pobliskiego pokrowskiego monasteru. Zaczęła pomagać również biskupowi Josafatowi Kocyłowskiemu. Dnia 17 listopada 1947 r. wycieńczony torturami zmarł [20, s. 7].

Przeorysza wykupiła ciało biskupa i pochowała w osobnym grobie na pobliskim cmentarzu. W latach siedemdziesiątych masowe groby więźniów zrównali z ziemią, a cmentarz zlikwidowali. Szczątki biskupa uratował ks. Josafat Kawaciw, proboszcz ze Stryja, który przez lata opiekował się jego mogiłą. W roku 1976 planował początkowo potajemnie wywieść szczątki biskupa z kraju, jednak uzyskawszy oficjalną zgodę na powtórny pochówek przewiózł je w kufrze do Lwowa, gdzie pochował na cmentarzu Janowskim. Grób męczennika stał się miejscem licznych pielgrzymek. Służby KGB zagroziły wówczas ks. Kawaciwowi zniszczeniem grobu, jeśli nie wywiezie szczątków poza Lwów. W rezultacie ksiądz wykupił własny grobowiec, na którym umieścił swoje nazwisko, a pochował tam szczątki biskupa Kocyłowskiego. W 1980 r. ks. Kawaciwa aresztowano, a grobowiec jego rozkopano i sprzedano. Na szczęście nie zniszczono kości biskupa. Po wyjściu z więzienia w 1987 r. ksiądz odkopał szczątki bp Kocyłowskiego i przewiózł je do swojej rodzinnej wsi Jabłuniwka koło Stryja, gdzie pochował je między grobami swoich rodziców, a na grobie napisał ich nazwiska. Oprócz księdza Kawaciwa wiedziała o tym tylko jedna osoba – Tatiana Procyk. Szczątki władcyki spoczywają tam do dziś [13, s. 288–289].

Analizując niezwykle owocną posługę duszpasterską biskupa Josafata Kocyłowskiego na tle tragicznych losów grekokatolickiej Cerkwi, należy dostrzec niezwykle odwagę i determinację w działaniach przemyskiego władcyki. W ostatnich latach swojego życia, które spletały się z najcięższym okresem w dziejach Cerkwi, wykazał się on niezłomnością i wiernością wyznawanym przez siebie wartością. Jego silna wola w dążeniu do realizacji celów była wyznacznikiem jego całego życia. Wszystkie te cechy zaowocowały skutecznością zmian w diecezji i jej rozwojem. W życiu codziennym biskup był człowiekiem bardzo autorytarnym, nie znoszącym sprzeciwu w słusznych sprawach w wyniku czego przysparzał sobie wielu oponentów.

Dzieło zapoczątkowane za życia biskupa zaowocowało po II wojnie światowej w okresie kiedy Cerkiew grekokatolicka nie mogła istnieć, a jej nieliczne struktury funkcjonowały w ukryciu. Dzięki wpojonym ideom, wierze i wytrwałości Cerkiew grekokatolicka przetrwała okres totalitarnego reżimu. Symbol jego męczeństwa był miarodajny nawet po śmierci i nawet wtedy był niebezpieczny dla władz radzieckich.

Biskup Josafat Kocyłowski stał się symbolem tragicznych losów Cerkwi, a zarazem wzorem kapłana kroczącego drogą do świętości. Zatrąsane o powierzonych mu wiernych,

дążącego do normalizacji w duchu Ewangelii stosunków polsko-ukraińskich. Kapłana nie szczczędającego sił w pracy nad podniesieniem poziomu moralnego diecezjan.

W swoich listach pasterskich stosował prostą argumentację: «zło jest zawsze złem», a człowiek jako istota Boska powinien dążyć do doskonałości, bo wtedy staje się podobny do Stwórcy. Takim był i tego wymagał od innych, męczennik za wiarę, ofiara stalinowskiego reżimu – biskup Josafat Kocyłowski.

1. Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [dalej: MWRiOP]. – Sygn. 420, k. 353. 2. AAN, MWRiOP. – Sygn. 420, k. 345. 3. AAN, MWRiOP. – Sygn. 420, k. 301, sygn. 415, k. 224. – Skargi składane ze strony wojewody lwowskiego Kazimierza Grabowskiego oraz wojewody krakowskiego Kazimierza Galeckiego. 4. AAN, MWRiOP. – Sygn. 420, k. 303, 305, 329, 428. 5. AAN, MWRiOP. – Sygn. 420, k. 425. 6. AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. – Sygn. 2861, k. 21. 7. Archiwum Kurii Grekokatolickiej w Przemyślu. – Sygn. 1, List bp Josafata Kocyłowskiego z dnia 26 listopada 1919 r. do Instytutu Wdów i Sierot z prośbą o niezwłoczne powołanie Komitetów pomocy dla ofiar wojny. 8. Archiwum Państwowe w Przemyślu [APP], Archiwum Kapituły Grekokatolickiej [dalej: AKGK]. – Sygn. 5, k. 9. 9. AAP, Archiwum Biskupstwa Grekokatolickiego [dalej: ABGK]. – Sygn. 5573, s. 309. 10. APP, AKGK. – Sygn. 5, k. 27. 11. APP, AKGK. – Sygn. 5, Sprawozdania z posiedzeń Kapituły. 12. APP, ABGK. – Sygn. 145. 13. *Biłas I.* Likwidacja grekokatolickiej diecezji przemyskiej oraz tragiczne losy jej ordynariusza biskupa J. Kocyłowskiego w kontekście polityki wyznaniowej ZSRR // Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa, t. 3. – Przemyśl, 1996. – S. 277, 278. 14. Dwadcat lit na Władicim Prestoli // Lubilejnyj Almanach Ukrainy Bohosławiw Peremyskoj Eparchiji. – Peremysl, 1937. – S. 67. 15. *Drozd R.* Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989. – T. I. – Warszawa, 2001. – S. 28-36; *Mironowicz E.* Polityka narodowościowa PRL. – Białyсток 2000. – S. 51-60. 16. *Hrynyk B.* Spomin. – S. 23 (maszynopis w posiadaniu ks. S. Dziubiny z Przemyśla). 17. *Iwaneczko D.* Biskup Josafat Kocyłowski (1876–1947). Życie i działalność // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa – T. 3. – Przemyśl 1996. – S. 255. 18. Katalog biskupów obrządku grecko-katolickiego // Historia Kościoła w Polsce, t. 2, red. B. Kumor, Z. Obertyński. – Poznań; Warszawa, 1974. 19. *Łubieński H. I.* Najważniejsza reforma w Kościele Grecko-Katolickim. Problem celibatu

kleru // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Nr 51–52. – S. 7. 20. *Martyniak J.* Kościół grekokatolicki w Polsce w latach 1947–1996 // Przemyskie Eparchialne Wiadomości. – Szematyzm 2007. – Przemyśl 2007. – S. 5. 21. *Misiło E.* Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. – T. 1. – Warszawa, 1996. – S. 30–31. 22. *Nabywaniec S.* Unicy biskupi przemyscy w latach 1610–1991, Rzeszów 1995, s. 81–84. 23. *Nazarko I.* Josafat Kocyłowski OSBM, episkopus peremyslensis (1917–1947) // *Analecta Ordinis S. Basilli Magni.* – 1953. – S. 475. 24. *Olejnik L.* Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960. – Łódź, 2003. – S. 266–291. 25. Pamiątki Peremyskoj Władyki kyr Josafata Kocyłowskoj. Spomin. – Mjunchen, 1956. – S. 5. 26. *Papierzyńska-Turek M.* Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. – Kraków: Wydawn. Literackie, 1979. – S. 136. 27. Peremyski Eparchialni Wiadomości. – 1928. – Nr 1. – S. 1–4. 28. Peremyski Eparchialni Wiadomości. – 1935. – Nr 4. – S. 41–43. 29. Peremysł zahidnoj bastion Ukrainy, red. B. Zachajkewycz. – New York; Filadelfia, 1961. – S. 380. 30. *Perchacz A.* Spomyny z pobytu hreko-katolickoj Duchownoj Seminarii w Kromierizi 1915 r. // Jubilejnyj almanach ukrainy Bohosławiw peremyskoj eparchiji. – Przemyśl, 1937. – S. 120. 31. *Prus E.* Cerkiew grekokatolicka w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej // *Śląskie Studia Historyczne.* – 1975. – T. 1. – S. 74. 32. *Rataj M.* Pamiątki 1918–1927. – Warszawa, 1965. – S. 236. 33. *Ryńca M.* Administracja Apostolska Łemkowszczyzny. – Kraków, 2001. – S. 13. 34. *Smoleński P.* Jest już za późno // *Gazeta wyborcza.* – 2002. – 16/17. – P. 11. 35. *Stępień S.* Organizacja i struktura terytorialna grekokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939 // *Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa.* – T. 3. – Przemyśl, 1996. – S. 191–192. 36. *Sywczyk W.* Ostatni dni ukraińskoho Peremysla: 1944–1947 // *Na Chrystowij nywi.* Spomyny. – New York, 1978. – S. 172–176. 37. *Swiato Radosti (Przemyśl (jednodniówka)).* – 1941. – 10 lipca. 38. *Ukraiński Beskid.* – 1936. – Nr 8. – S. 1. 39. *Ukraiński papskij seminar im. św. Josafata w Rzymie* // Jubilejnyj almanach ukrainy Bohosławiw peremyskoj eparchiji. – Przemyśl, 1937. – S. 12. 40. *Urząd Stanu Cywilnego w Sanoku.* – *Librum metriculum natorum copulatorum.* Parochia Latin greko-kat. 1848–1876. 41. *Wisnik Peremyskoj Eparchiji* // 1917. – Nr 14. – S. 109; Katalog biskupów obrządku grecko-katolickiego // *Historia Kościoła w Polsce.* – T. 2 / B. Kumor, Z. Obertyński. – Poznań; Warszawa, 1974. – S. 309. 42. *Вежбенець В.* Значення церковної еліти для українців в Польщі після Другої світової війни на прикладі о. Василя Гриника / В. Вежбенець, Й. Е. Потачек // *Українознавчий альманах.* – 2013. – Вип. 14. – С. 144–154.

УДК 17.023.32:141.72(477)«18/19»

Юлія Чернова

Філософські аспекти національної ідентичності феміністок України наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ідея емансипації жінки на теренах України, стала своєрідним продовженням західноєвропейської феміністичної ідеології. Поява фемінізму на українському ґрунті була обумовлена зневірою у старих ідеалах, руйнуванням патріархальної системи, у якій жінці відводилася другорядна пасивна роль. Після перейняття західноєвропейського досвіду зі всіма його перевагами та недоліками в українському інтелектуальному середовищі наприкінці XIX століття відбувається становлення власного вітчизняного феміністичного дискурсу.

Ключові слова: феміністика, література, жінка, емансипація, фемінізм.

In Ukraine the idea of the woman's emancipation became a continuation of the West-European feminist ideology. The appearance of the feminist ideology in Ukraine was caused by the disappointment in old ideals, by destroying of the patriarchal system which appropriated a woman less important and a passive role. After the learning of the West-European experience with all its advantages and weaknesses in the Ukrainian intellectual milieu at the end of the 19th century the settling the own native feminist discourse took place.

Keywords: Feminist, Literature, Woman, Emancipation, Feminism.

Своєрідним продовженням західноєвропейської феміністичної ідеології на теренах Західної України постала ідея емансипації жінки. Вихідним пунктом феміністичної ідеології була критика суспільного становища тогочасних жінок з усіх соціальних прошарків, зокрема, критика панівної системи виховання і освіти жінок, обмежень їх самореалізації у політично-правовій та економічно-виробничій сферах.

Поява фемінізму на українському ґрунті була обумовлена розчаруванням у старих ідеалах, руйнуванням патріархальної системи, у якій жінці відводилася другорядна пасивна роль. Зрештою, перейнявши західноєвропейський досвід зі всіма його перевагами та недоліками, в українстиці наприкінці XIX століття відбувається становлення власного вітчизняного феміністичного дискурсу.